

Arkadiusz Marzec (Częstochowa)

Konflikty dojrzewającej i dorastającej młodzieży w środowisku rodzinnym

Motto

*„Bez miłości ludzkość nie mogłaby
istnieć ani jednego dnia”*

E. Fromm

W dobie przemian systemowych daje się zauważyć wzrost zainteresowania problematyką dojrzewającej i dorastającej młodzieży w środowisku rodzinnym, jak i szkolnym przez teoretyków i praktyków wychowania. Przyczyny tego zainteresowania są różne, z jednej strony – spowodowane wzrostem zaburzeń w zachowaniu młodzieży, z drugiej – charakterem przemian społecznych dokonujących się w naszym kraju a mających wpływ na funkcjonowanie rodziny. Bardzo niepokojącym zjawiskiem jest wzrastająca liczba młodzieży w wieku 13–18 lat, czyli wieku dojrzewania, popadająca w konflikt w stosunkach społecznych w środowisku rodzinnym, co powoduje konieczność dokonania różnego typu analiz tych zjawisk. Wiemy bowiem, iż „... rodzina jest przecież naturalnym środowiskiem rozwoju dziecka, w niej dokonuje się proces ciągły wychowania oddziałujący na różne sfery osobowości dziecka” (D.K. Marzec, 1999, s. 70).

Stosunki społeczne to „unormowane określonymi realiami i wzorami społecznymi wzajemne postawy osobników wytworzone w wyniku świadomego, celowego, bezpośredniego i trwałego oddziaływania” (*Encyklopedia powszechna*, 1995, s. 814). Natomiast konflikt społeczny oznacza „stosunek między ludźmi, z których każdy, uznając odmienne wartości, dąży do celów nie dających się ze sobą pogodzić. Realizacja celu przez jednego z nich wyklucza lub utrudnia realizację celów innych ludzi” – K. Pospiszyl (1970).

W rodzinie stosunkami społecznymi będą więc stosunki rodzinne. Na ich gruncie dokonuje się proces wrastania dojrzewających i dorastających dzieci w tradycję, kulturę i obyczaje uznawane i przekazywane przez rodziców. Przyjmowanie lub odrzucanie tych kanonów będzie decydować o atmosferze rodzinnej, w jakiej młodzież się wychowuje. Młodzież w wieku dojrzewania i dorastania wchodzi w coraz to szersze oddziaływanie stosunków społecznych, a układ stosunków rodzinnych na linii rodzice–dziecko będzie zależał od realizacji potrzeb, właściwych dla danego wieku, jak i postaw jednostki wobec konfliktu. Biorąc pod uwagę ogólne pojęcie

postawy, można uznać, że „... postawa wobec konfliktu jest to relacja wyrażająca określony stosunek jednostki do danej sytuacji konfliktowej, przejawiająca się w sferze świadomości, uczuć i działania” – N. Han. Ilgiewicz (1971).

Przyczyny tych konfliktów są bardzo złożone. Wiąże się je zwykle ze złym funkcjonowaniem rodziny, z formalizmem i rygoryzmem rodziców, niewłaściwymi postawami rodzicielskimi, metodami oddziaływań wychowawczych, niskim poziomem kultury życia rodzinnego, niepożądanymi wzorcami osobowymi określonych ról społecznych, a także dewiacjami w środowisku rówieśniczym i cechami osobowościowymi, które utrudniają jednostce normalne funkcjonowanie. „Konflikt – pomiędzy dzieckiem a wychowawcą czy rodzicami – przybierać może mniej lub bardziej ostry wymiar, wówczas gdy sprawy mało istotne nabierają coraz szerszego i ostrzejszego wyrazu” (D.K. Marzec, 1999, s. 78).

Czynniki te mocno podkreśla w swoich ostatnich pracach z zakresu poradnictwa M. Ziemska (1968), analizując zaburzenia rozwojowe dziecka w powiązaniu z psychodynamiką jego środowiska rodzinnego i znaczącą rolą stosunków międzyosobowych na kształtowanie osobowości młodzieży i nawiązania z nią właściwego kontaktu emocjonalnego. W praktyce te różnorakie przyczyny nawarstwiają się, powodując natężenie zjawiska.

Postawy dojrzewającej i dorastającej młodzieży wobec konfliktu mogą być różne, od postawy unikania, poprzez dążenia do sytuacji konfliktowej, aż do postawy wyczekującej. Młodzież pozbawiona możliwości prawidłowego ukształtowania stosunków uczuciowych z najbliższym otoczeniem po wielokrotnych próbach kończących się niepowodzeniem, zwykle uruchamia mechanizm nienawiści i buntu. Bunt, zachowanie aspołeczne, nietolerancja, agresja, uchylanie się od obowiązku szkolnego, początek drogi alkoholizmu i narkomanii – to najczęściej spotykane przejawy manifestowane przez coraz to większą ilość młodych ludzi. Jest to doskonały wstęp do zachowań przestępczych.

Problematyka konfliktów w stosunkach dojrzewającej i dorastającej młodzieży z rodzicami, czyli z ogółem osób dorosłych, jest bardzo szeroka i stanowi podstawę do wielu badań naukowych.

Istnieje szereg teorii wyjaśniających zjawisko konfliktów zarówno w środowisku rodzinnym, jak i szkolnym, odwołujących się do czynników egzogennych (wpływ środowiska, negatywne doświadczenia) oraz czynników endogennych (niekorzystne uwarunkowania genetyczne, zaburzenia osobowości itp.). Generalnie można je podzielić na 3 grupy: biologiczne, psychologiczne i społeczne. Pierwsze koncentrują się wokół czynników rozwojowych, drugie skupiają się na osobowości, trzecie – społeczne są rozległe, rozpoczynają się od rodziny, poprzez grupę rówieśniczą, a kończą się na wpływach społeczeństwa.

Ja zajmę się tylko wybranymi przeze mnie zagadnieniami, które są moim problemem badawczym postawionym w formie następującego pytania: jakie są główne przyczyny wywołujące konflikty między dojrzewającą i dorastającą młodzieżą a rodzicami w środowisku rodzinnym?

Aby odpowiedzieć na tak sformułowane pytanie, należy postawić szereg problemów szczegółowych, które pozwolą nam na głębszą analizę tego problemu.

Wychodząc z tego założenia, postawiłem kilka problemów cząstkowych, a mianowicie:

- Jakie cechy osobowości młodzieży w wieku 13–18 lat decydują o jego konfliktowych stosunkach z rodzicami?
- Jaki wpływ na stosunki rodzinne na linii rodzice–dziecko ma atmosfera panująca w danym środowisku rodzinnym?
- Jakie cechy osobowości rodziców wpływają na konflikty występujące w ich środowisku rodzinnym?
- Jakie błędy wychowawcze popełniane przez rodziców są źródłem konfliktów?

Badania przeprowadzono w miesiącach luty–czerwiec 1999 roku w szkołach stopnia podstawowego, liceach ogólnokształcących, wśród 210 uczniów w wieku od 13 do 18 lat. Do badań użyto ankiety sporządzonej na użytek własny, skierowanej zarówno do młodzieży, jak i ich rodziców. Ankieta była anonimowa. Kolejnym etapem było przeprowadzenie rozmów kierowanych z wybranymi przedstawicielami młodzieży (w danym przedziale wiekowym), jak również z ich rodzicami.

Analiza przeprowadzonych badań wykazała powszechność występowania kryzysu w relacji dojrzewające i dorastające dziecko w relacji dziecko–matka i dziecko–ojciec. Uwarunkowania powstawania konfliktów w rodzinie należy doszukiwać się w braku autorytetu rodziców w oczach dzieci, co nie sprzyja odpowiedniemu zaspokojeniu potrzeb (np. potrzeba wzoru do naśladowania). Dojrzewający i dorastający członek wnikliwie obserwuje rodziców, ocenia ich postawy i porównuje do rodziców swoich kolegów i koleżanek i w zależności od wyników tej analizy występuje proces uznania dla nich.

Istnieje wiele czynników, które osłabiają lub wzmacniają autorytet rodzicielski. Należą do nich: wykonywany zawód, stopień uznania społecznego, przedsiębiorczość w zapewnieniu standardu swojej rodzinie oraz metody wychowawcze stosowane w stosunku do swoich dzieci. Brak autorytetu rodziców, jako najczęstszą przyczynę konfliktów podało 54 osoby – 27,5%.

Kolejnym czynnikiem nie sprzyjającym zaspokojeniu potrzeb dojrzewającej i dorastającej młodzieży jest nieodpowiednia atmosfera rodzinna. Kryterium atmosfery w rodzinie stanowią stosunki emocjonalne pomiędzy członkami rodziny, czyli stosunek na linii rodzice–dzieci, o której w dużej mierze decyduje rodzaj opieki, jaką stosują rodzice. Należy stwierdzić, iż skrajności w tym zagadnieniu, czyli nadopiekuńczość, jak i jej brak sprzyjają powstawaniu konfliktów, ponieważ rodzice nie biorą pod uwagę potrzeb dojrzewającej i dorastającej młodzieży. Na atmosferę rodzinną jako przyczynę konfliktu opowiedziało się 98 osób badanych, czyli 46,7%. Również błędy wychowawcze popełnione przez rodziców w procesie oddziaływania na dziecko w wieku dojrzewania i dorastania, czyli 13–18 lat, stają się również przyczyną powstawania sytuacji konfliktowych między nimi, wskazało ją 96 osób, czyli 45,7%.

Do najczęstszych błędów popełnianych przez rodziców należą: brak poszanowania i tolerancji poglądów, które wygłasza dziecko, brak konsekwencji w postę-

powaniu z dziećmi, stosowanie kar cielesnych, nakazy i zakazy, brak zaufania, niezrozumienie świata swoich dzieci.

Należy również wziąć pod uwagę czynniki osobowościowy, który ma bardzo istotny wpływ na przebieg stosunków rodzinnych. Do cech osobowościowych wieku dojrzewania i dorastania młodego człowieka należą: upór, przekora, nerwowość, agresywność, krytycyzm, apatia itp. Tę cechę osobowości młodzieży jako przyczynę konfliktów rodzinnych wskazało 50 osób, czyli 23,8%. Natomiast cechy osobowościowe rodziców, jak: dwulicowość, brak zrozumienia i wyrozumiałości, opanowania również sprzyjają sytuacji konfliktowym. Wymienione cechy zarówno ze strony młodzieży, jak i dorosłych są również przyczyną wywoływania konfliktów w środowisku rodzinnym, na co wskazało 73 badanych, czyli 34,8%.

Z przeprowadzonych wśród 126 rodziców badań dotyczących tego problemu wynika, iż największy wpływ na powstanie sytuacji konfliktowych na linii rodzice-dzieci mają:

- niepowodzenia szkolne dziecka – 53 osoby – 42,1%
- nieodpowiednia atmosfera domowa – 23 osoby – 18,2%
- cechy osobowości dziecka – 27 osób – 21,4%
- złe warunki materialno-bytowe rodziny – 81 osób – 64,3%
- nieodpowiednie metody wychowawcze – 18 osób – 14,3%

(Niektórzy rodzice podali więcej niż jedną przyczynę konfliktu).

Jak wynika z badań, przyczyną konfliktów rodzinnych jest niezrozumienie przez rodziców problemów wieku dojrzewania i dorastania swoich dzieci, co potwierdza złą atmosferę panującą w środowisku rodzinnym, mającą zdecydowany wpływ na osiągnięcia szkolne młodzieży. Sytuacja materialna również wpływa na konflikty rodzinne. A. Radziewicz-Winnicki (1997) stwierdza, iż „zjawisko pauperyzacji znacznej części społeczeństwa przestało być u nas fikcją”, bezrobocie jest zjawiskiem bardzo szkodliwym, a towarzyszące mu patologie rodzą ogromne problemy. Duże znaczenie ma również pedagogizacja rodziców wpływająca na umiejętność pracy wychowawczej ze swoimi dziećmi doбором odpowiednich metod postępowania.

Najsukuteczniejszym sposobem zapobiegania konfliktom dojrzewającej i dorastającej młodzieży w środowisku rodzinnym jest likwidowanie przyczyn ich powstawania. Najważniejszym zadaniem jest wprowadzenie i utrzymanie trwałej i mocnej więzi emocjonalnej między rodzicami i ich dojrzewającymi i dorastającymi dziećmi. Aby to osiągnąć, należy:

- konsekwentnie traktować młodzież z uwzględnieniem i respektowaniem jej potrzeb wieku dojrzewania i dorastania i wchodzenia w nową rolę społeczną,
- uwzględnić potencjalne możliwości zdobycia zawodu przez swoje dzieci, a nie realizacji ambitnych, niespełnionych, swoich planów,
- dołożyć wszelkich starań by – choć w niewielkim stopniu – zwiększyć udział obojga rodziców w procesie wychowawczym,
- zwrócić szczególną uwagę na przejawy agresji dzieci, zwłaszcza tej bezpośredniej, fizycznej, kierowanej na członków rodziny,

- ograniczyć do minimum formalizm i rygorizm rodzicielski na rzecz partnerstwa,
- okazywać ciepło i miłość rodzicielską.

Reasumując powyższe rozważania, można wywnioskować, że każdy konflikt w środowisku rodzinnym można rozwiązać poprzez zastosowanie indywidualnych metod działania wychowawczego odpowiedniego dla konkretnej jednostki. Tylko wspólny wysiłek i kompromizm członków rodziny, tj. rodziców i dzieci, może rozwiązać trudne problemy wychowawcze, co zmniejszy ryzyko konfliktów w rodzinie.

Bibliografia

Encyklopedia powszechna, PWN, Warszawa 1995.

Han-Ilgiewicz N., *Dziecko w konflikcie z rodziną*, Nasza Księgarnia, Warszawa 1971.

Marzec D.K., *Opieka nad dzieckiem w dobie przemian społecznych*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1999.

Muszyńska E., *Swoboda, przymus i przemoc w relacjach dziecko–dorosły*, Wyd. Naukowe AM, Poznań 1998.

Pospiszyl K., *Konflikty młodzieży z otoczeniem*, PZWS, Warszawa 1970.

Radziewicz-Winnicki A., *Emeryci i renciści wobec sytuacji społecznego ubóstwa*, Katowice 1997.

Ziemska M., *Postawy rodzicielskie*, WSiP, Warszawa 1969.